

FINN HANSEN

Brugen af konj. *unz* og synonyme temporalsyntagmer i norrønt sprog

1. Indledning

Nærværende afhandling er en del af et større arbejde om den adverbielle sætningssammenbinding i gammelnorsk (GN) og oldislandsk (OI). Formålet er at give en samlet beskrivelse af de forskellige syntagmetypers lexikaliseringer i sprogsystemet, deres frekvens, kronologiske og geografiske distribution. Materialet udgøres af ca. 24.000 periodebaserede excerpter, fordelt på de forskellige konstruktionstyper: *svá at*, *þó at*, (...) *því at*, *þá er*, *svá sem* etc. Excerpteringen er baseret på 3 hovedkriterier: proveniens, kronologi og teksttype, i.e. OI og GN fra ca. 1150–ca. 1500 hh. ca. 1350 for GN. Samtlige teksttyper i GN og OI er repræsenteret. Der er ikke tilstræbt excerptering med faste periodetal for de forskellige teksttyper, kun for de enkelte århundreder med et periodetal på ca. 4.000 for hvert århundrede. Formålet er først og fremmest at give en beskrivelse af de i systemet lexikaliserede syntagmer, herunder kronologisk og geografisk betingede realisationsformer. Samtlige signaturer i forkortelseslisten er gennemgået. En del av dem har ingen ekss. på de konstruktionstyper, der skal behandles her. Hele forkortelseslisten (s. 98 ff.) samt et appendix (s. 103 ff.) med datering af de håndskrifter, der er lagt til grund for de excerpterede tekstudgaver, er medtaget, for at man derved kan danne sig et indtryk af det samlede materiales omfang og spredning.

2. Formål

Konj. *unz* og syntagmerne *til þess +*, *þar til +* og *þangat til +* konj./0 kan med temporal funktion (indtil) fungere som substituenten for hverandre. Forholdet kan illustrere med flg. ekss.:

1. *Konj. unz vs. til þess er*:

- a. oc ves þar *unz* ec sege þér (Sth. 183:3)
- b. ok ver þar *til þes er* ec sægi þer (GNH 51:1)

2. *til þess er vs. þar til er*:

- a. (...) oc a at bera *til þes er* sol er scapt há (Grg. St. 34:21)
- b. (...) a hann at bera at vsekio *þar til er* sol er scapthá (AKr. 46:21)

3. þar til er vs. þangat til er:

- a. Ek man ok vera i gisling með yðr þar til er þat er allt fram komit (. . .) (Bret. I 240:31)
- b. ek man ok sialfr vera igislingu þangat til er þetta kemr fram (. . .) (Bret. II 28r. 15–16)

Forholdet mellem konj. *unz* vs. syntagmerne *til þess* + og *þar til* + konj./0 – og syntagmerne *til þess* + vs. *þar til* + konj./0 er tidligere behandlet af Ole Widding (1960:16–17) og Peter Hallberg (1963:17–18; 1968:24, 171–74). Deres undersøgelse gælder OI alene. Min egen er bredere anlagt med inddragelse af såvel OI som GN. Som det endv. vil fremgå af corpusbeskrivelsen (s. 82 ff.) samt fortegnelsen over de håndskrifter, der er lagt til grund for de citerede og benyttede tekstudgaver (s. 103 ff.), er corpus-sammensætningen bredere m.h.t. de excerperede teksttyper og deres kronologiske fordeling.

Formålet med nærværende afhandling bliver da:

1° at beskrive den numeriske, kronologiske og geografiske distribution af de enkelte konstruktionstyper hver for sig: konj. *unz* s. 84 f., syntagmerne *til þess* + , *þar til* + , *þangat til* + konj./0 s. 85 ff., 87 f., 94.

2° at foretage en sammenlignende sammenfatning af typernes kronologiske og geografiske fordeling s. 89 ff.

3. Corpus

Om sammensætningen af GN- og OI-corpus skal anføres flg. *hovedlinjer*:

3.1. OI-corpus

For det samlede tidsrum ca. 1150–ca. 1500 er excerperet ca. 16.000 perioder; ca. 3.900 stammer fra den ældste litteratur, som er udskrevet i sin helhed (Seip 1954:41). Langt den største af de excerperede tekster er den Stockholmske homiliebog (Sth. 15, 4to; ca. 1200), som med sine ca. 3.000 perioder alene udgør ca. 80 % af det ældste materiale. De resterende 900 perioder er spredt fordelt på forskellige fragmenter af især juridisk og religiøst indhold, alle fra omkr. 1200: fx Grágás (AM 315 d, fol), homilie (AM 237 a, fol), Veraldar saga (AM 655 VII–VIII, 4to), Physiologus (AM 673 a, 4to). Fra 13., 14. og 15. århundrede er excerperet ca. 12.000 perioder, fordelt med ca. 4.000 på hvert. Litteraturens former er mange i OI-overleveringen. Traderingen har imidlertid sin tyngdelov. Nogle er tidlige (fx religiøse og juridiske tekster), andre sene (fx hjemlige isl. riddersagaer). Samtlige teksttyper inden for prosa og poesi er repræsenteret; for prosaens vedkommende med

annaler, fornaldarsaga, islændingesaga, kongesaga etc., og for poesiens vedkommende med et udvalg af Edda- og skjaldedigte. De 12.000 perioder for disse 3 århundreder er fordelt på 87 signaturer, hvoraf 74 er excerperet in extenso og de resterende 13 enten med 20–25 % af tekstmassen eller maksimalt 400 perioder. Til den første gruppe hører fx *Trójumanna saga* (AM 573 a, 4to), og *Rím II* (AM 624, 4to). Til den sidste fx *Járnsíða* (AM 334 fol), *Stjórn* (AM 228 fol), *Snorra Edda* (GKS 2367, 4to), *Jónsbók* (GKS 3268, 4to) og *Sturlunga saga* (AM 122a fol). Denne kvantitative begrænsning på periodetallet for enkelte tekster er nødvendiggjort af hensynet til den kvalitative sammensætning af tekstmassen.

3.2. GN-corpus

For hele tidsrummet ca. 1150–ca. 1350 udgøres materialet af ca. 8.400 excerpter, der fordeler sig på flg. måde: ca. 2.300 kan henføres til den ældste litteratur (Seip 1954:5–6), ca. 4.100 til det 13. årh. og ca. 2.000 til 14. årh.s 1. hd. Bortset fra et par fragmenter af ældre Gulatingslov udgøres det ældste materiale udelukkende af religiøs litteratur. Med sine ca. 2.100 perioder udgør Den Gammelnorske Homiliebog alene ca. 90 % af det samlede ældste materiale. Princippet for excerperingen for 13. og 14. årh. har været, at der af samtlige større tekster er excerperet ca. 20–25 %. Det gælder fx *Barlaams saga* (Sth. 6 fol), *Gulatingsloven* (GKS 1154 fol), *Hirdskræen* (AM 232 fol), *Konungs skuggsjá* (AM 243 b fol), *Óláfs saga helga* (DG 8 fol), *Strengleikar* (DG 4–7 fol), *Thomas saga* (Sth. 17, 4to) og *Piðriks saga* (Sth. 4 fol). De øvrige tekster er excerperet i deres som regel fragmentariske helhed: fx redaktioner af *Bjarkøretten* (AM 315 g, fol), *Eidsivatingsloven* (NRA I A), *Frostatingsloven* (NRA I C II). Materialet fra 14. årh.s 1. hd. består næsten udelukkende af juridisk litteratur: lovaftskrifter og diplomer. Disse to teksttyper udgør ca. 90 % af det samlede materiale fra dette årh. Diplommaterialet består af i alt 40 diplomer (det ældste fra 1210). Materialet er desuden fordelt på dialektområderne, idet der udover kravet om den kronologiske og kvalitative spredning også ved sammensætningen af GN-materialet må tages hensyn til repræsentationen af de 2 hoveddialekter øst- hh. vest-norsk. Det første er repræsenteret af bl.a. *Barlaams saga*, *Eidsivatingsloven* og *Óláfs saga helga* – og det sidste bl.a. af *Gulatingsloven*, *Hirdskræen*, *Konungs skuggsjá*, *Strengleikar*, *Thomas saga* og *Piðriks saga*. Den procentuelle fordeling af det samlede GN-materiale på de to hoveddialekter er: ca. 70 % stammer fra det vestnorske og ca. 30 fra det østnorske område, en fordeling, der er afledt af forskellen i især 13. årh.s litterære aktivitet. Østlandet gjorde sig i kvalitativ henseende mindre gældende.

4. Konj. *unz*

Tabel 1: Oversigt over den numeriske og kronologiske fordeling af konj. *unz* i OI

Det ældste	13. årh.	14. årh.	15. årh.	TOTAL
36	44	7	9	96

4.1. Distribution og frekvens

I skemaet indgår kun de ekss., der er noteret i OI. Hertil kommer 4 fra GN, fra GNH, noteret i den del, der er skrevet af hånd II (i Indrebøs udg. s. 84:28, 86:13, 106:9, 150:9). Som allerede påpeget af O. Widding (1960:17) sker der et markant fald i brugen af konj. *unz* ved overgangen til det 14. årh. Vi skal senere se, hvorledes brugen af de alternative semantiske konstruktionstyper *til þess* + hh. *þar til* + konj./0 træder i stedet. Vedr. brugen af *unz* i OI-materialet kan anføres flg.: *Det ældste*: de fleste ekss. er fra Sth. (18), de ældste fra Komput. (14), Plácdr. (3) og Eluc. (1); *13. årh.*: over halvdelen af de noterede ekss. er fra Clem. (13) og Edda I (10); lægger vi hertil ekss. fra Jart. (5), som er fra samme hdskr. som Clem. (AM 645, 4to), tegner disse 3 tekster sig i alt for næsten 65 % af alle ekss. Ellers spredt noteret m. enkelte i især oversættelseslitt.: Alexis (1), Blas. II (2), Mar. II (1), III (1), Mork. (3), Niðrst. (2), Nik. (4), Sept. (2); *14. årh.*: 7 ekss., der fordeler sig på: Edda II (3), Grafhl. (1), Íslenddr. (2), Landafrð. (1); *15. årh.*: 9 ekss. fordelt på: Gísl. (4), Hugsvm. (1), Vqls. (2), Sams. (1), Ævikv. (1). Se dokumentation s. 94 f.

4.2. Notation

Konj. noteres normalt *unz*. To typer af afvigelser forekommer imidlertid. Den ene, som kun er noteret med et enkelt eks. i GN, er af typen *unz* + konj. *at*; den er noteret i GNH: (. . .) sá hefir varla ennda-lóc góð er avalt søfr *unnz at* hann kenir bána vísan (150:9). Den anden er kun noteret i OI. Den er formentlig systembetinget, for så vidt som de fleste syntagme-typer er opbygget af et DET-holdigt selektionsled (fx *þá*, *þar*, *þó*, *svá* etc.) + konj., i.e. her som *til þess* + *unz*. Det determinative led kan være slettet. Det gælder 2 ekss., som er fra Komput. og Niðrst.: *samnasc su stund af huerio tungla mote. til unz þat verþr ij^a. deogra lengþ .axix. vetrom* (Komput. 16:21), og er nv allscamt *til vnz* hann mon deya (Niðrst. 2:18). De øvrige, i alt 7, er af typen *til þess* + *unz*, noteret i Sth. (3), Komput. (1), Blas. II (1), Niðrst. (1) og Nik. (1): fx *hon fór með scyndingo michilli oc meiyar hennar með henni. til þess unz þær komo til iorsala. borgar* (. . .)

(Sth. 129:22; se endv. 22:18, 122:32), oc lét (jarl) slita holdd hans með ullkavmbom. *til þess unz* hvergi var heillt holdd á licam *hans* (Blas. II 262:2).

4.3. Intensivering

Adverbiel forstærkning af det tautologiske SL-led (*til þess*) er noteret 2 gg., dels i Sth. og dels i Clem.: þa scal þiopen (...) oc standa hneigþo haofþe. *allt til þess unz* kene maþr qveþþr (...) Sth. 122:34), (...) oc voro (þeir) í eno mesto sorgmøþe hugar sins (...), *alt til þess unz* lerisveinar hans Febus oc Cornelius huggoþo lyþenn (...) (Clem. 150:5).

5. Syntagmet *til þess* + konj./0

Tabel 2: Oversigt over den kronologiske og numeriske fordeling i OI og GN af syntagmet *til þess* + konj./0

PROVENIENS	KONJUNKTION					FREKVENNS
	+ <i>er</i>	+ <i>at</i>	+ <i>en</i>	+ <i>sem</i>	+ 0	
<i>OI</i>						
Det ældste						
13. årh.	15					15
14. årh.	16	1				17
15. årh.	15	2		1	2	20
I alt	46	3		1	2	52
<i>GN</i>						
Det ældste						
13. årh.	11					11
13. årh.	26		1			27
14. årh.	17			1	1	19
I alt	54		1	1	1	57
TOTAL	100	3	1	2	3	109

5.1. Frekvens og distribution

5.1.1. *OI: Det ældste*: Syntagmet er ikke noteret. Det nærmeste, vi kan komme denne type, er de to tidligere omtalte ekss., dels fra Sth. med pleonastisk konstruktion (*til þess + unz*, s. 84 f.) og dels fra Komput. med slettet determinativ (*til + unz*, s. 84); *13. årh.*: De fleste ekss. (14) er noteret i hjemlige tekster: Ágr. (4), Grág. (8) og Járns. (2). Et enkelt eks. med pleonastisk konstruktion (*til þess + unz*), noteret i Clem. er tidligere omtalt under konj. *unz* (s. 84); *14. årh.*: Frekvensen er påfaldende høj i Eg. (10),

svarende til ca. 60 % af samtlige ekss. (P. Hallberg 1968:173). De øvrige fordeler sig bredt og fåtalligt på især hjemlige tekster: Annl. Flat. (1), ID 110/Haganes 1399 (1), Gunnl. (1), Jónsb. (2), Sturl. (1), Trójum. (1); 15. årh.: det konjunktionelle led er normalt + *er* (15 gg.), men som ved andre temporal-syntagmer fra dette årh. ser vi også her en større variation i konj.s-brugen i (især) 15. årh.s 2. hd. Vi har + *at* i Hák. II (1) og Vilm. (1), + *sem* i Hák. II (1) og + 0 i Gísl. (1) og Sams. (1). De øvrige ekss. fordeler sig bredt på hjemlige tekster: Bøgl. (2), ID 140/Hrafnagil 1415 (2), Gísl. (2), Hrafn. (1), Hák. II (3), Heiðr. (1), Rím II (1), Vøls. (1). Selvom det samlede antal ekss. er få (i alt 52), er der dog iøjnefaldende træk ved distributionen af denne syntagmetype i OI: (1) den er ikke noteret i det ældste materiale; (2) i 13. årh. er den spec. noteret i 2 tekster: Ágr. (4) og Grág. (8), begge fra 14. årh.s 1. hd.; (3) syntagmets konjunktionelle led viser større variation fra især 15. årh.s 2. hd.

5.1.2. *GN: Det ældste*: Vi har tidligere set, at temporalrelationen undtagelsesvist kan være lexikaliseret med konj. *unz* i GN (s. 84); 4 ekss. er noteret i GNH, alle i den af hånd II skrevne del. Det normale er, at relationen markeres med syntagmet *til þess + er*, i alt 11 ekss. noteret i GNH (se fx 43:7, 50:32, 72:9, 90:23, 122:25). Bortset fra et enkelt eks. hos hånd I (156:29) er samtlige ekss. (som ved konj. *unz*) noteret i den af hånd II skrevne del. Ingen andre kilder i det ældste GN-materiale har ekss. på konstruktionen; 13. årh.: bortset fra et enkelt eks. på *til þess + en*, noteret i et sørlandsk diplom (DN I:81, Eikeland 1292) har de øvrige 25 ekss. konstruktionen med + *er*. De er noteret bredt, både i hjemlige og oversatte tekster: Frostat. I, Strgl. (m. hver 6), Ólaf III, Skrá, Þiðr. (m. hver 3), Barl., Bjarkø, Elis, Kgs., Landsl. (m. hver 1); 14. årh.: afvigelser fra *er*-konstruktionen er kun noteret med 2 ekss.: dels i et dipl. fra Öykerö fra 1300 med + *sem* (DN I, 92), dels i Kristenr. (340:8) med præp. *til* alene som forbinder (i skemaet ovf. opført som + 0). De øvrige ekss. med + *er* fordeler sig på: Borgart., Gulat. II (m. hver 5), Kristenr. (4) og Eidsivat. II (2). Se dokumentation s. 96.

5.2. Intensivering

Enkelte ekss. på intensivering forekommer: 1) *GN*: dels med *allt* i GNH (3) og i Strgl. (1) – og dels med adv. *æ* i Borgart. (2): ok gaf guð hænum log þau er hann bæð gyðingum at halda *allt til þes er* sa kóme sialfr at scipta lægonom (...) (GNH 73:16; se endv. 119:23, 120:16), Oc var hon oc herra hænnar miok lengi með myklom fagnaðe oc yndilego lifi sæmelega saman. *allt til þess er* riddarar hans oc vinir oc frændr kuomo til hans (...) (Strgl.

20:18); biskup a allr þær sæctir. sem viðr liggia stæmfnu giærðir æ till þess er maðr verðr vbota maðr (Borgart. 372:10; se endv. 370:4); 2) *OI*: forekommer sjældent. Kun 2 ekss. fra 14. årh.s 1. hd., dels i Eg., dels i Sturl.: Beittu þá sem þueraz austr firi landit, *allt til þess er* fjorðr varð firi þeim (Eg. 106:19), ok for (hann) *allt til þess er* hann kom til motz við þa Augmund (Sturl. 128:13).

5.3. Positionstyper

Samtlige syntagmer har kontakt-stilling.

6. Syntagmet *þar til* + konj./0

Tabel 3: Oversigt over den kronologiske og numeriske fordeling i *OI* og *GN* af syntagmet *þar til* + konj./0

PROVENIENS	KONJUNKTION				FREKVENS
	+ <i>er</i>	+ <i>at</i>	+ <i>sem</i>	+ 0	
<i>OI</i>					
Det ældste					0
13. årh.	4				4
14. årh.	31				31
15. årh.	20	15	1	3	39
I alt	55	15	1	3	74
<i>GN</i>					
Det ældste					0
13. årh.	27		1	1	29
14. årh.	15		1		16
I alt	42		2	1	45
TOTAL	97	15	3	4	119

6.1. Frekvens og distribution

6.1.1. *OI*: *Det ældste*: Syntagmet er ikke noteret. Som vi har set, lexikaliseres temporalrelationen i *OI* alene ved brug af konj. *unz* (s. 84). Om brugen af syntagmet *til þess* + konj./0 se s. 85f. Ekss. fra 13. og 14. årh. har udelukkende + *er*, der fordeler sig med 4 fra 13. årh. og 31 fra 14. Som ved andre temporale *OI*-syntagmer viser 15. årh. større variation i antallet af alternative konstruktionstyper. Den mest frekvente er dog stadig + *er* (20

gg.). SL-leddet kan herudover være kombineret med: + *at* (15 gg.), + *sem* (1 g.) og + 0 (3 gg.). Typisk for disse 3 konstruktionstypers forekomst er, at de er sene, noteret i riddersagaer fra omkr. 1450–1500: Sams., Sig. fót., Sig. turn. og Vilm. M.h.t. konstruktionernes fordeling kan anføres: + *at*: noteret i Sams. (8), Sig. fót. (2 gg.), Sig. turn. (2 gg.) og Vilm. (3 gg.); + *sem*: typen blot noteret med et enkelt eks. fra Vilm. Det bemærkes, at denne tekst som den eneste har ekss. på samtlige konstruktionstyper, der indgår i tabel 3; + 0: kun noteret i Sams. (1) og Vilm. (2).

6.1.2. *GN*: Ingen ekss. i det ældste materiale. Relationen lexikaliseres dels ved brug af konj. *unz* og dels (i modsætning til *OI*) også ved brug af syntagmet *til þess + er* (s. 85 f.). Om *GN*-syntagmets opbygning kan generelt siges: det normale er + *er* både i 13. og 14. årh. med 27 hh. 15 ekss. Afvigelser herfra er kun noteret med 3 ekss., hvor SL-leddet er kombineret med enten + *sem* (2 gg.) eller + 0 (1 g.). Disse to konstruktionstyper er noteret fra 13. årh.s slutn. og altså tidligere end i *OI*, hvor de tilhører 15. årh.s 2. hd. Ekss. på + *at* er ikke noteret i materialet. Om de enkelte typer kan anføres: + *er*: ekss. fordeler sig bredt, dog med påfaldende høj, til dels indholdsbestemt (handlingsmættet episk stil) frekvens i *Þiðr.* (19 gg.); + *sem*: kun noteret i Thom. og Cod. Tunsb.; + 0: kun noteret i DN II, 20 (Bergen 1283). Se dokumentation s. 96 ff.

6.2. Intensivering

Ekss. på intensivering af SL-leddet forekommer sjældent. Blot 2 ekss. er noteret i *GN* hh. *OI*, noteret i *Stj.* og *Þiðr.*: Enn Josve oc Gyðingar rakv flottann (. . .) oc drapv hvern mann er þeir naðv. *allt þar til er þeir hofðv rekit flottann til þeirra staða* (. . .) (*Stj.* 369:14); *Sua er þetta riki kallað villcina land af nafni villcinus konungs oc villcina menn su þioð er þar bygir. allt þar til er ænnur þioð kemr til rikiss ivir þetta land* (*Þiðr.* 62:3).

6.3. Positionstyper

Kontaktstilling er det normale. Ud af et samlet antal syntagmer på ca. 120 er blot noteret 2 ekss. på anden positionstype. Det ene med initial-stillet SL-led er fra *Þiðr.*, det andet, hvor leddet indgår i adverbialfeltet, er fra *Stj.*: oc *þar til fer hann. er hann kemr til borgar dreanfils* (*Þiðr.* 60:9); *Síþan er þar til hlvtað er hlvttr berr a einn mann* (*Stj.* 363:12).

7. Sammenfatning

Tabel 4: Sammenfattende oversigt over den kronologiske og numeriske fordeling i *OI* og *GN* af konj. *unz* og syntagmerne *þar til + / til þess + konj./0*

PROVENIENS	Konj.	SL-led							
	<i>unz</i>	<i>til þess +</i>				<i>þar til +</i>			
		+ <i>er</i>	+ <i>at</i>	+ <i>sem</i>	+ 0	+ <i>er</i>	+ <i>at</i>	+ <i>sem</i>	+ 0
<i>OI</i>									
Det ældste	36								
13. årh.	44	15				4			
14. årh.	7	16	1			31			
15. årh.	9	15	2	1	2	20	15	1	3
I alt	96	46	3	1	2	55	15	1	3
<i>GN</i>									
Det ældste	4	11							
13. årh.		26	1			27		1	1
14. årh.		17		1	1	15		1	
I alt	4	54	1	1	1	42		2	1
TOTAL	100	100	4	2	3	97	15	3	4

I det foregående er konj. *unz* og syntagmerne *til þess + / þar til + konj./0* behandlet hver for sig. I det flg. skal disse 3 synonymer behandles under to samlende synsvinkler: først en intern, hvor vi ser på fordelingen i *OI* hh. *GN* (s. 89 ff., 93 f.), dernæst en extern til sammenlignende belysning af ususforholdene i *OI* vs. *GN* (s. 94).

7.1. *OI*

7.1.1. Konj. *unz* vs. syntagmerne *til þess + / þar til + konj./0*

De tal, der indgår i tabel 4, er små men markante nok til, at nogle kronologiske hovedlinjer kan udtrages. O. Widding (1960:17) anfører, at der efter ca. 1300 er en stærk nedgang i brugen af konj. *unz*. Det kan ses ved en sammenligning af afskrifter, der findes i håndskrifter fra 13. og 14. årh.: konj. *unz* erstattes ved afskrivning med et af de to andre udtryk. Det er denne formulering, der skal efterprøves og justeres i det flg. At der sker et markant skifte i brugen af konj. *unz* fra 13. til 14. årh., fremgår tydeligt af frekvensfordelingen i tabel 4: 13. årh./44 ekss. vs. 14 årh./7. Spørgsmålet er

imidlertid, om ændringen skal sættes så sent som ca. 1300. Fordelingen i mit eget materiale tyder på, at det sker noget tidligere. Snarest omkr. midten af det 13. årh. Det kan begrundes ad to veje. Den ene ved at se på fordelingen af konj. *unz* i løbet af det 13. årh., den anden ved at undersøge de tidligste forekomster af syntagmerne *til þess + /þar til + konj./0*. Konj. *unz* indgår med i alt 44 ekss. i tabel 4 i 13. årh., hvor de fordeler sig med 24 og 20 i første hh. anden halvdel af årh. Imidlertid er halvdelen af de 20 ekss. fra 13. årh.s 2. hd. noteret i Edda I (ca. 1270), hvor der af metriske årsager ikke foreligger nogen mulighed for permutation. Edda II (ca. 1300–25) har også udelukkende konj. *unz*. Mig bekendt foreligger der normalt ikke alternative konstruktioner i den klassiske poetiske litteratur overhovedet.

Brug af *til þess + /þar til + konj./0* er ikke noteret i de ældste OI-kilder. De ældste ekss. på *til þess + er* er noteret i Ágr. (4) fra ca. 1225, herefter følger Grág. (8) fra ca. 1250. Begge anvender kun dette syntagma (se tabel 5, s. 92). Fra ca. samme tid som Grág. stammer det første eks. på brug af *þar til + er* i Skipan fra ca. 1245; i Járns. (3) fra ca. 1260–80 er også (og udelukkende) brugt *þar til + er*. Fra omkr. midten af 13. årh. er det samlede antal af disse to syntagmer noteret med 12 ekss.; altså næsten samme frekvens som konj. *unz*, hvis man reducerer tallet 20 med de 10 ekss., der indgår i Edda I, hvor der ikke foreligger alternative konstruktionsmuligheder. Denne fordeling med konj. *unz* på den ene side og syntagmerne *til þess + /þar til + konj./0* på den anden understøttes også af P. Hallbergs undersøgelse (1968:171) af Morkinskinna (ca. 1275). Han når frem til: 12 *unz* vs. 3 resp. 7 *til þess + /þar til + er*.

Frekvensen i mit eget materiale for brugen af konj. *unz* i 14. og 15. årh. er lav: 7 hh. 9. Af de 7 ekss. fra 14. årh. er 5 fra Edda II (3) og Íslenddr. (2). Altså metrisk bestemt. De øvrige 2 fra prosalitteraturen (Grafl., Landafró.). Af de 9 ekss. fra 15. årh. er 2 fra den poetiske litteratur (Hugsvm., Ævikv.). De øvrige fra prosalitteraturen: Gísl. (4), Sams. (1), Vqls. (2).

Sammenfattende kan det siges om brugen af konj. *unz* i OI-materialet: den er typisk for materialets ældre del, i.e. indtil omkr. midten af det 13. årh.; i det ældste er den enerådende, i.e. til og med Sth. (ca. 1200). Vedr. pleonastisk konstruktion: *til þess + unz* se s. 85). Brugen kan herefter være reguleret af 2 faktorer: dels en obligatorisk metrisk (Edda I–II, Íslenddr., Hugsvm., Ævikv.), dels en alternativ stilistisk, i.e. et ønske om at tilføre yngre tekster fra fx 15. årh. et arkaiserende præg (Gísl., Sams., Vqls.).

7.1.2. *til þess + vs. þar til + konj./0*

Den kronologiske fordeling af de to typer er tidligere behandlet af P. Hallberg (1968:170–73; 1963:17–18). Han har spec. undersøgt fordelingen i en række islændingesagaer. Hovedresultatet er “att obestridligt unga islän-

dingasagor visar en markant övervikt för *þar til er*". Som ekss. herpå anføres Njáls saga med 15 *til þess er* vs. 59 *þar til er*, Grettis saga med 6 *til þess er* vs. 30 *þar til er*. Mit eget materiale kan bekræfte denne tendens: syntagmet *til þess + er* er noteret tidligere end *þar til + er*. De ældste ekss. med *til þess + er* stammer fra Ágr. (4) fra ca. 1225; det ældste noterede eks. med *þar til + er* stammer fra Skipan ca. 1245.

Bortset fra 3 ekss. fra 14. årh.s 2. hd. (Annl. Flat., Gunnl., Trójum.) stammer de resterende 13 ekss. på *til þess + er* fra 14. årh.s 1. hd., heraf alene 11 fra Eg. For Eg. anfører P. Hallberg som helhed 29 *til þess er* vs. 5 *þar til er* (1968:173). De øvrige ekss. i mit eget materiale med *til þess + er* fra 14. årh. er noteret i: Gunnl. 1 *til þess er* vs. 2 *þar til er*, Jónsb. 1 vs. 6, Sturl. 1 vs. 4, Trójum. 1 vs. 0. Der henvises til tabel 5 nedenfor.

Med forbehold kan anføres flg. sammenfatning for den kronologiske distribution af de 3 synonyme i OI-materialet: 1. Konj. *unz* er typisk for materialets ældre, i.e. til og med 13. årh.s 1. hd.; i det ældste er den enerådende, i.e. til og med Sth. (ca. 1200); 2. I såvel 13., 14. og 15. årh. forekommer de to syntagmer *til þess + /þar til + konj./0* side om side. Imidlertid sker der markante numeriske forskydninger i den kronologiske fordeling af typerne: med SL-leddet *til þess +* som den dominerende i den ældre del og *þar til +* i den yngre. Det kan nærmere, men kun antydningvist, præciseres på flg. måde: i 14. årh. kan 13 af de 16 noterede ekss. med *til þess er* henføres til årh.s 1. hd. Altså langt de fleste, men alligevel langt færre end de noterede ekss. med *þar til er*, hvoraf ca. 25 af i alt 31 kan henføres til 1. hd. Vurderet ud fra det materiale, som er lagt til grund for denne undersøgelse, synes hovedtrækkene i udviklingen mellem dem da at være, at fra 13. årh.s beg. indtil ca. 1250 bruges hyppigst *til þess er*, herefter skifter frekvensforholdet, således at *þar til er* bruges hyppigst. Det kan noteres antydningvist allerede fra 13. årh.s 2. hd. (Járns.), men slår så tydeligt igennem fra 14. årh.s 1. hd. Samme markante fordeling ses i 15. årh., hvor syntagmet *þar til + konj./0* forekommer dobbelt så hyppigt som *til þess + konj./0*. Der henvises til tabel 5 nedenfor.

7.2. GN

7.2.1. Konj. *unz* og syntagmerne *til þess + /þar til + konj./0*:

1. Konj. *unz* er ganske tydeligt en fremmed fugl i det ældste GN-materiale. Samtlige ekss. (4) med konj. *unz* er fra GNH (hånd II), hvor relationen normalt lexikaliseres med *til þess + er*, ca. 3 gange så hyppigt som med konj. *unz* (se s. 85 f.); 2. Ser vi på frekvenserne for syntagmerne *til þess + /þar til + konj./0*, ser de nogenlunde ens ud for begges vedkommende i 13. og 14. årh. Det fremgår af tabel 6 nedenfor. Selvom tallene er små, dækker de dog

Tabel 5: Oversigt over den kronologiske og numeriske fordeling i O1 af syntagmerne til þess + /þar til + konj./0 på de enkelte tekster

TEKST	SL-leddet	
	<i>til þess + konj./0</i>	<i>þar til + konj./0</i>
13. árh.:		
Ágr.	4	
Grág.	8	
Járns.		3
Skipan		1
I alt	12	4
14. árh.:		
Annl. Flat	1	
Annl. Skálh.		1
Dropl.		5
Eg.	11	
Gunnl.	1	2
Jónsb.	1	6
ÓT		1
SnE		1
Stj.		11
Sturl.	1	4
Trójum.	1	
I alt	16	31
15. árh.:		
Bqgl.	2	2
Diplomer	2	1
Doroth.		1
Gísl.	3	2
Hák. I		5
Hák. II	5	1
Heiðr.	1	1
Heiðrgát.		1
Hrafn.	1	
Rím II	1	1
Sams.	1	9
Sig. turn.		2
Sig. fót.		2
Vald.		4
Vilm.	1	7
Vqls.	3	
I alt	20	39

over reelle forskelle i fordelingen i 13. årh., hvor der m.h.t. den kronologiske fordeling af typerne kan uddrages flg. tendens: omtrent frem til det 13. årh.s slutn. anvendes SL-leddet *til þess* ca. 3 gange hyppigere end *þar til*. Frekvensforholdet er: 23 *til þess* vs. 7 *þar til*. For de to store oversatte, episke tekster, *Þiðr.* og *Thom.* (oversat fra lat.) er forholdet omvendt. De er begge fra omkr. 1300 eller 13. årh.s slutn. I *Þiðr.* anvendes SL-leddet *þar til* ca. 6 gange hyppigere end *til þess* (19 vs. 3). I *Thom.*, hvor syntagmet normalt er en oversættelse af lat. konj. *donec*, er kun noteret SL-leddet *þar til* (3). I 14. årh. (indtil ca. 1350) er frekvenserne ca. ens (19 vs. 16). Nogen dialektal bestemt fordeling af typerne ses ikke. Der henvises til tabel 6.

Tabel 6: Oversigt over den kronologiske og numeriske fordeling i GN af syntagmerne *til þess* + *þar til* + konj./0 på de enkelte tekster

TEKST	SL-led	
	<i>til þess</i> + konj./0	<i>þar til</i> + konj./0
13. årh.:		
Barl.	1	1
Bjarkø	1	
Diplomer	1	2
Elis	1	
Frostat. I	6	1
Kgs.		1
Landsl.	1	
Óláf. III	3	2
Skrå	3	
Strgl.	6	
Thom.		3
Þiðr.	3	19
I alt	26	29
14. årh.:		
Borgart.	5	
Cod. Tunsb.		5
Diplomer	1	2
Eidsivat. II	3	1
Gulat. II	5	3
Kristenr.	5	
Oratio		5
I alt	19	16

7.3. *OI vs. GN*

Vi har i det foregående set på fordelingen af de 3 synonymers interne distribution på *OI* og *GN*. Foretager vi en afsluttende sammenfatning kan de geografiske og kronologiske hovedtræk i fordelingen i *OI vs. GN* beskrives på flg. måde:

1°. *Konj. unz*: I det ældste *OI*-corpus (indtil omkr. 1200) er *konj. unz* enerådende; i *GN* er forholdet modsat; bortset fra 4 ekss. med *unz*, noteret i *GNH*, lexikaliseres temporalsyntagmet i de ældste *GN*-kilder udelukkende med syntagmet *til þess + konj./0* (s. 86).

2°. *Syntagmet til þess + konj./0*: syntagmet er ikke noteret i de ældste *OI*-kilder, som udelukkende bruger *konj. unz* (s. 85 f.); i modsætning hertil står *GN*, hvor det fungerer som normal-lexikaliseringen af temporalsyntagmet i de ældste *GN*-kilder.

3°. *Syntagmet til þess + /þar til + konj./0*: syntagmet *til þess + konj./0* har både i *OI* og *GN* højeste frekvens i 13. årh.s 1. hd. I *GN* har begge syntagmer samme frekvens i 14. årh. (indtil ca. 1350), men ikke i *OI*, hvor der indtræder en meget markant numerisk ændring med syntagmet *þar til + konj./0* som langt den mest frekvente i 14. og 15. årh. Der henvises til tabel 4 (s. 89).

8. Syntagmet *þangat til + konj.*

Dette syntagma kan som tidligere nævnt (s. 81) med temporal betydning fungere som substituent for de øvrige 3 synonymmer. Normalt har syntagmet lokal betydning, kun sjældent temporal. Frekvensen er meget beskeden. Blot 8 ekss. er noteret, fordelt med et enkelt i *GNH* (hånd II, s. 54:5) og *Sth.* (131:12); de resterende 6 er alle noteret i *Sigr.* (ca. 1475–1500). Syntagmet er således i mit materiale kun noteret i ældste (*Sth.*, *GNH*) og yngste (*Sigr.*) kilder og blot med et enkelt i *GN* (*GNH*). Se dokumentation s. 98.

9. Dokumentation

9.1. *Konj. unz*

1. *OI: Det ældste*: *Síþan liþo .iiii^{om} árom. miþr oc xix. nott. heldr. en. xv. hund-róþ til þes unz goþkom at vera með mario* (Komput. 4:20), *þáþan liþo .x. dagar oc .iii. stundom miþr. unz guþ sende helgan anda postolom* (Komput. 5:25), *scammasc su stund af huerio tungla mote. til unz þat verþr ij^a. deogra. lengþ axix. vetrom* (Komput. 16:21), *Vnds tir røkir tõe/tveir brøþr of þat røþa/ (. . .)* (Plácdr. 221:12), *Sumer halda galeyse unz þeir koma a ørvasa aldr* (*Sth.* 18:30), (. . .) *þa gaf guþ moisi lög þau er hans viner*

helledo síþan *til þess unz* hann gaf gift ens helga anda postolom sínom a enom sama dege (Sth. 22:18); – 13. *árh.*: heldr mon ec gliasci floglom þeim (. . .) oc halda hreinlifi oc biþa, *unz* ec veit (. . .) (Alexis 24:24), oc lét (jarl) slita holld hans með vllkavmbom, *til þess vnz* hvergi var heillt holld á licam hans (Blas. II 262:2), oc gek hann, *unz* (hann) kom a mitt vatnit (Blas. II 267:9), þeim forsc vel *unz* þeir liþo umb Sikiley (Clem. 128:10), en iþrvðheimi/scal þór vera/vnz vm rivfasz regin (Edda I 18:1), En han spió síþan of notena. oc batnaþe. stvnd fra stvnd *vnz* han var heill (Jart. 337:7), oc vrþo þer eki varir viþ oc sva i morc a bravt *vnz* þer como i eit rioþr (Mar. III, XXXIV 20), (. . .) oc fasta oc uaca *vnz* hon miskunnar mer (Mar. II, XXXI 32), oc er nv allscamt *til vnz* hann mon deya (Niðrst. 2:18), Uit scolom lifa *til þes vnz* anti xristus er vppi (. . .) (Niðrst. 8:8), oc vas scamt at fresti, *vnz* hann varþ avþigr (. . .) (Nik. 42:24), oc verom vér þar ótta lavsir á þenom *vnz* decius kemr aprt at dēma of os (Sept. 56:13); – 14. *árh.*: Nam hann vittvgri/valgalldr kvæða/*vnz* navðig ræis / nas orð vm kvað (Edda II 2:23), hafi staf rof þetta er hann er aaðr ritað *vnnz* hann fær þat (. . .) (Grafhl. 16:3), fra ek báru hlut hæra/heiðinn *unnz* uarð mæiðir/dauðr enn drengi aðra/droplaugar sun bauga (Íslenddr. 557:6), (Af) Biarmalandi ganga lond óbygd of norðr-ètt, *unz* vidtekr Grenland (Landafrð. 12:8); – 15. *árh.*: Enn þau Gisli fara *unzt* þau koma i Fridarey til Styrkars (Gísl. 4:16), ok sigler (hon) burt af Ein(g)lande hægra byr *unnz* þau koma vid Irland (Sams. 5:17), Hiordis sitr nu yfir honum, *unzt* hann deyr (. . .) (Vqls. 29:13), Saugdu mier/þau er sígarr ueittj/mægda laun/margir hæfa *vnnzt* lavfgrenne/lavfe sæmmdar Renne Runnr/reckar fundu (Ævikv. 310:5).

II. GN: *Det ældste*: en þat hárdnar við æld *unz* þat værðr hart sem stæin (GNH 84:28), Ðat sægir hin hælgi Augustinus at sá hefir varla ennda-lóc góð er avalt sófr *unnz* at hann kennir bána vísan (GNH 150:9).

9.2. Syntagmet til þess + konj./0

I. OI: 13. *árh.*: Oc var þar með svnu sina *til þess er* þeir uqro ravscnir menn mioc oc sva at aldri (Ágr. 19:3), enda a barn þat at hverfa i moðor ætt. at framförslo *til þess er* þat er xvi. vetra gamalt (Grág. 223:19); – 14. *árh.*: þann sama aptan syndiz ollum monnum i Steinum vndir Eyiafiollum alblodugt allt vti þat er fyrir augu bar *til þess er* menn logduz til suefnis (Annl. Flæt. 400:11), en dætr hans skolu þar vpp fæðaz, *til þess er* ek gipti þær (Eg. 83:3), G(unnlaugr) ferr *til þess er* hann kom áa efzsta bæ i dalnum (. . .) (Gunnl. 53:12), þessi eiðr skal standa *til þess. er* hafa skal tveggja manna eið eða eineiði (. . .) (Jónsb. 339:18), ok for (hann) allt *til þess er* hann kom til motz við þa Augmund (Sturl. 128:3), Grickir biugguz nv j Athenis hofn *til þess er* þa skorti ecki þat (. . .) (Trójum. 64:17); – 15. *árh.*: en Baglar settuzt wm

borgina ok bido *til þers*, er liost war (Bögl. 288:13), Lidr nu *til þess*, er dagr kemr (Gísl. 27:27), Geck hann þa brott i skog ok dualdiz þar *til þess* er myrkt uar (Heiðr. 85:1), ok oku (þeir) suo vndan a hælí *til þess* er þeir komu nordur vm langskipit (Hák. II 204:12), ok vardveitti (hann) fe. brædra sinna *til þess* er þeir havfdv alldr til vid at taka (Hrafn. 17:27), Beid Helgi þar *til þess*, er mikill flockr kom til hans or Hepinsey (Völs. 21:27); + *at*: og lidr nu *til þess* *at* komjt er at brudlaupsdegi (Vilm. 193:20); + *sem*: ok leiddi (hann) hana j stadenn enn aa adra hond biskupinn. *til þess sem* hun kom þar (. . .) (Hák. II 179:1); + 0: ox hann þar vpp *til þess* hann var .xiiij. vetra gamall (Sams. 2:5).

II. GN: *Det ældste*: þa berr hann smyrsl við ok grøðer *til þes* er hæilt er (GNH 72:9), þar scolu dioflar pína yðr *til þess* er þér hafeð yðrar syndir pindar (GNH 156:30); – 13. *árh.*: Oc af þui firirlet hann alla aðra oc leitaðe at þeim einum *til þess* er hann fann hann (Barl. 47:21), nu verð ec at nema vás oc vesallder, *til þess* er miscunn þin huggi mik i slicu (. . .) (Elis 16:7), Maðr hværr *til þess* er hann er .xv. vætra gamall þa er omage (Frostat. I 503:4), oc vere halfrettis maðr *til þess* er hann a ser vopn (Landsl. 146:35), Oc for (hann) *til þess* er hann kom skipi sinu i vatn þat (. . .) (Óláf. III 15:9), oc var hon siðan innan klaustrs i fostri *til þess* er hon var fullkomen i fogrum likams væxti (Strgl. 18:31), Nu fer herburt alla þa leið *til þess* er þeir koma til bertanga (Piðr. 49:1); + *en*: (. . .) at fyr sogð markdeili hoðu æuenlege verit meðal Eikilanz ok Gullastaða *til þæs æn* Valþiouar gæk a æptir frafall Olafs Haluarzsunar (. . .) (DN I/81, 74:13); – 14. *árh.*: oc giæte hin nanaste *till þess*. er ond er or (Kristenr. 363:18), En bæendr skal varuæita tighiund alla *til þes* er tind er oll (Eidsivat. II 401:12), Lysa skal maðr ættleiðing sínne ahuerium .xx. vetrum *til þers* er hann teker arf (Gulat. II 129:25), late sua *til þæss* er læiðiz (Kristenr. 346:14); + *sem*: oc lausafe hans læggizst til kirkiunnar upgerdar, *til þess sem* konongr seer at þa er þarflegazt kirkiunni (DN I/92, 85:12); + 0: Griðkonor oc grankonor skulu vera uið sengfor huerrar kono til barn er fœðt (. . .) (Kristenr. 340:8).

9.3. Syntagmet þar til + konj./0

I. OI: 13. *árh.*: En ef fe er eigi til oc verðr hann hæill þa fari hann ortalendes þar *til* er hann hefer bæt fullom botom firi sek (Járns. 267:2), scal hann bera hverr fra ser. þar *til* er hann hefer faret allt þetta tacmarc (Skipan 537:9); – 14. *árh.*: þeir foru þar *til* er þeir komu til Rangár firir vestan vatn (Dropl. 166:9), Nu rida þeir ij saman þar *til* er þeir koma til selia Þorsteins (. . .) (Gunnl. 15:15), Sa abyrgiz þiof er bindr. fiorum morkum við konung þar *til* er hann setr hann bundinn a flet umboðz mannz (. . .) (Jónsb. 331:12), Eptir þat for hann norðr, þar *til* er siar toc við honvm (SnE 7:4), Nv skvlu þer vera her albvnir oc hræraz hvergi langt aa brottv. þar *til* er ek geri yðr eitt hvert

mark (Stj. 364:25), Þeir riðu nu, *þar til er* þeir komv gegnt Hrafnagils-laugu (Sturl. 211:17); – 15. *árh.*: + *er*: ok rak storskipin jnn til Frysio, *þar til er* þaw stodu óll aa Leirunne (Bögl. 286:13), Ok rida þeir Sanda leid (. . .) *þar til er* þeir koma yfir Sanndaoss (. . .) (Gísl. 33:1), tok konungr uel uid jalli ok dualdizt med honum *þar til er* hann var buin ok lid hans kom at honum (Hák. I 23:13), (. . .) at þeir haufdu aunguan trunad aa daunum at bida *þar til er* jungfru mætti bua sina ferd suo sæmiliga (. . .) (Hák. II 185:1), Hon od fram i þessa ellda sem i myrkua, *þar til er* hun kom at havgi berserkianna (Heiðr. 21:16), rodu sidan undan landi, *þar til er* þu matt eigi sia þat hafnar mark (Rím II 105:11), rennr nókkuin um tolf dægr *þar til er* hann kemr at landj (Vald. 66:5), og for suo fram *þar til er* þær uoru .xii. uetra gamlar (Vilm. 142:19); + *at*: styrdi S(igurdr) nu Riki sinu *þar til at* hann var meir enn .c. vetra (Sams. 43:6), skaruzt nu miog herklædi þeirra *þar til at* þeir stodu hlifarlauser vpp (Sig. fót. 242:14), Lidr so sumarit og *þar til at* Asmundur ætllar at hallda aptur til Gricklandz (Sig. turn. 215:5), for nu suo fram *þar til at* hann uar tvitvgr (at) alldrj (Vilm. 153:5); + *sem*: og ox hun jafnan þar upp. *þar til sem* þær uoru suo gamler at (. . .) (Vilm. 142:10); + 0: for so fram *þar til* hann (var) .xu. vetra (Sams. 35:4), lida nu timar *þar til* Hiar(randj) uar groen (Vilm. 176:6).

II. GN: 13. *árh.*: + *er*: oc eptir þat er engi annar vegrenn en til pinsla oc kuala. *þar til er* domadagr kæmr (Barl. 41:9), Sa abyrgiz þiof er binndr fimtan morcum við konong. *þar til err* hann sættr hann bunndinn aflæt armanne (. . .) (Frostat. I 515:9), En ec man hallda yccr frælsi iloeyniligo fylsni *þar til er* domr fællr amal yccart (Kgs. 190:28), Oc hýgg ec þat at spara *þar til er* þu hævir alldr til at bera (Ólaf. III 6:34), Ok sva hælldr hann þessar eignar ok garða i sino vallde, oc epter sinum vilia skipar, *þar til er* hann af Hæinreke konunge ok hans stormenne sturlaðr af lætr sakar sins rettlætis (. . .) (Thom. 45:15), oc fer hann i sina hvilu. oc ligr þar. *þar til er* menn hans ganga igeign honum (Þiðr. 40:12); + *sem*: (. . .) fra þi er hann sezt i sitt sæte, *þar til sem* hann stoð vpp fra borðe (. . .) (Thom. 39:20); + 0: (. . .) vttan uilia æða skipanar korsbroeðra af Niðarosi. er þar æiga rað firir gera. *þar til* guð gefr þæim forstiora firir hælaga kirkiu (DN II/20, 20:12); – 14. *árh.*: + *er*: En þeim monnum sem miskunnar ero uerðir mego þeir grið gefa at sitia i rikinu. *þar til er* konongr er fulltiða (Cod. Tunsb. 50:8), (. . .) þa skulu þau skiræ barn sit. hældr en hæðit dœy. ok þyrmaz við hionskap. *þer til er* þau finnæ biscup (Eidsivat. II 395:3), En ef fe er eíghí til. (. . .) þa fare hann orlendis *þar til er* hann hefir bótt fullum botom firir sik (Gulat. II 107:31), Þa var macedonius en j mykla garde (. . .), *þar till er* theodosius keisare snerezst j mote (Oratio 29:5); + *sem*: Skal konongren meðan han er i umegð oc þeir (. . .) aller uera i uruggri gœymslu *þar til sem* han uerðar fulltiða (. . .) (Cod. Tunsb. 54:15).

9.4. *Syntagmet þangat til + konj.*

OII/GN: En epter dagmól var hon at veralldlego verke. (. . .). *þangat til er* kom aycþ (. . .) (Sth. 131:12), þeir foru nv epter bloddrefiumum. *þangat til sem* þeir komv at homrvm nockurum (Sigr. 83:19), hier munt þu epter uerda. Ok bida min *þangat til at* þriar soler eru af himni (Sigr. 85:7); – En þæirrar lausnar nutu aller þær er gyðinga skirn heldo með rettre trv ok goðum verkum allt *þangat til er* Cristr lauc scurðar-skirn (. . .) (GNH 54:5).

Litteratur og forkortelser

De med + angivne tekster regnes normalt for at være norske.

A = Den norsk-islandske Skjaldedigtning. A I–II. Kbh. 1912–15

Agath. = +Agathu saga meyar; HMS I:13–14

Ágr. = Ágrip. Kbh. 1880, s. 5–50

AKr. = Biskop Arnes Kristenret; NGL V:16–56

Alex. = Alexanders saga. Kbh. 1925, s. 1–36

Alexis = Alexis saga; HMS I:23–27

Alfrð. isl. = Alfræði íslenzk. I–III. Kbn. 1908–1918

ANF = Arkiv för nordisk filologi

Annl. Flat. = Flatøbogens annaler; Isl. Annl., s. 381–426

Annl. Skálh. = Skálholtsannaler; *ibid.*, s. 159–215

Annl. vet. = Annales vetustissimi; *ibid.*, s. 33–54

Aron = Aron Hjörleifsson; A II:345–46

Atlöguf. = Atlöguflokkur; A II:7–89

Barl. I = +Barlaams saga; ANF 12. 1896, s. 368–69

Barl. II = +Barlaams saga. Chria. 1851, s. 1–9:23, 10:24–41:29

Barth. = +Bartholomæus saga; A. Loth, Et gammelnorsk apostelfragment;

Afmælisrit Jóns Helgasonar. Rvík. 1969, s. 219–34

Basil. = Basilius saga; Fragmente, s. 24–29

Bibl. = +Bibelhistorie; O. Nielsen Tidsskrift for Philologi og Pædagogik. 6.

Aarg. Chra. 1865, s. 258–62

Bisk. = Biskupa sögur. I–II. Kph. 1858–78

Bjarkm. = Bjarkamál en fornu; A I:180–81

Bjarkø = Bjarkøretten; NGL IV:71–74

Blas. I = +Blasius saga; HMS I:269–71

Blas. II = Blasius saga; HMS I:256–69

Borgart. = +Borgartingsloven; NGL IV:145–49

Brandsfl. = Brandsflokkur; A II:89–90

Bret. I = Breta sögur; Hauksbók. Kbh. 1892–96

Bret. II = Breta sögur, her citeret efter det arnamagnæanske håndskrift nr. 573, 4to (ca. 1302–10), bl. 28 r, 15–16

- Brot = Brot af Þorláks sögu; Bisk., s. 391–94
 Bøgl. = Bøglunga saga. Kbh. 1910, s. 263–91
 Clem. = Clemens saga; Post., s. 126–51
 Cod. Tunsb. = ⁺Codex Tunsbergensis; NGL III:17–18, 32–33, 63–66, 70–71, 72–73, 86–88, 88–89, 93–94, 94–95, 95–96, 96, 97, 114–15, 118–20, 132–34; jfr. endv. NGL IV:426, 428–30; samtlige med de af hånd *d* optrykte stykker excerpeteret
 Darrlj. = Darraðarljóð; A I:419–21
 DN = Diplomatarium Norvegicum. Chria. I ff. 1849 ff.
 Dorothe. = Dorotheusaga; HMS I:322–28
 Dorotheidikt. = Dorotheudiktur; ÍM II:359–63
 Dropl. = Droplaugasona saga; Austfirðinga sögur. Kbh. 1902–03, s. 152–75
 EdAM = Editiones Arnarnagnæanæ
 Edda I = Eddadigte. Konungsbók. Kbh. 1891, s. 1–29
 Edda II = Eddadigte; Håndskriftet Nr. 748, 4to, Bl. 1–6. Kbh. 1896
 Eg. = Egils saga. Kbh. 1886–88, s. 58–120
 Eidsivat. = ⁺Eidsivatingslov; NGL II:522–23
 Eidsivat. II = ⁺Eidsivatings ældre kristenret; NGL I:394–406
 Eiríksdr. = Eiríksdrápa; A I:444–52
 Elis = ⁺Elis saga ok Rosamundu (. . .) von E. Kölbing. Breslau 1881, s. 1:1–31:8
 Eluc. = Elucidarius. Kbh. 1858, s. 51–81
 Eras. = Erasmus saga ok Silvesters; Fragmente, s. 14–23
 Fagr. = ⁺Fagrskinna. Chria. 1847, s. 144
 Fragmente = Arnarnagnæanische Fragmente. Lpz., Kph. 1893
 Frostat. I = ⁺Frostatingslov; NGL II:501–15
 Frostat. II = ⁺Frostatingslov; NGL IV:30–31
 Frostat. III = ⁺Frostatingslov; NGL II:520–21
 Geisli = Geisli; A I:459–73
 Gísl. = Gísla saga. Kbh. 1929, s. 1–48
 GNH = ⁺Gammel Norsk Homiliebog (. . .) ved G. Indrebø. Oslo 1931
 Grafhl. = Første grammatiske afhandling. Kbh. 1884–86, s. 1–16
 Grág. = Grágás; V. Finsen. I. Kbh. 1852, s. 193–250
 Grág. I = Grágás; *ibid.*, II:219–26
 Grág. II = Grágás; *ibid.*, s. 231–35
 Grg. St. = Grágás efter det Arnarnagnæanske Haandskrift Nr. AM 334 fol. Staðarhólsbók. Kbh. 1879
 Gulat. I = ⁺Gulatingslov; G. T. Flom Univ. of Illinois Studies. Vol. 5. 1928, s. 38–41
 Gulat. II = ⁺Gulathingslov; Ed. by G. T. Flom. Urbana 1937, s. 103–33
 Gunnl. = Gunnlaugs saga. Kbh. 1916, s. 2:13–59
 Hákonar. I = Hákonar saga Ívarssonar. Kbh. 1952, s. 3–34

- Hák. II = Hákonar saga Hákonarsonar. Oslo 1977, s. 171–79
 Hákonardr. = Hákonardrápa; A I:144–47
 Hallberg, P., 1963. Óláfr Þorðarson Hvítaskáld, Knýtlinga saga och Laxdæla saga (Studia Islandica 22), s. 17–18
 – , 1968, Stilsignalement och författarskap i norrön sagalitteratur, s. 24, 171–74
 Harmsól = Harmsól; A I:562–72
 Heiðr. = Heiðreks saga; udg. af Jón Helgason. Kbh. 1924
 Heiðrgát. = Heiðreks gátur; A II:221–28
 Hirdskrá = ⁺Hirdskrá; NGL II:391–419
 HMS = Heilagra Manna Sögur. I–II. Kria. 1877
 Hom. I = Homilie; Leifar etc. Kph. 1878, s. 162–67
 Hom. II = Homilie; ZdA 35. Berlin 1891, s. 244–48
 Hom. VI = Homilie; Frumparta íslenzkrar tungu. Kph. 1846, s. 67–69
 Hom. VII = ⁺Homilie; A. Holtsmark, En gammelnorsk homilie i AM 114 a qv. ANF. 46. 1930, s. 259–63
 Hrafn. = Hrafn saga Sveinbjarnarsonar. EdAM Cph. 1967, s. 1–5:6, 13:16–18:3, 46:16–49:23, 55:13–59
 Hugsvm. = Hugsvinnsmál; A II:167–97
 ID = Islandske originaldiplomer indtil 1450. Tekst. EdAM A. 7. Kbh. 1963
 ÍM = Íslenzk Miðaldakvæði. I²–II. Kbh. 1936–38
 Ingadr. = Ingadrápa; A I:503–04
 Isl. Annl. = Islandske Annaler indtil 1578. Chria. 1888
 Íslenddr. = Íslendingadrápa; A I:556–60
 Jac. = Jaobs saga postola; Post., s. 529–33
 Járns. = Járnsíða; NGL I:259–80
 Jart. = Jarteinabók; Bisk. I:333–56
 Jóansdr. = Jóansdrápa; A I:561
 Jómsvíldr. = Jómsvíkingadrápa; A II:1–10
 Jónsb. = Jónsbók; NGL IV:187–210, 330–40
 Jónsv. = Jónsvísur; A II:37
 Kgs. = ⁺Konungs skuggsjá. Udg. af F. Jónsson. Kbh 1920, s. 155–201
 Kloster. I–II = ⁺Klosterregler; E. Walter, Die Fragmente zweier Klosterregeln etc. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 82. Halle (Saale) 1968, s. 83–131
 Komput. = Komputistik; Äldsta delen av Cod. 1812 4to (. . .). Kbh. 1883, s. 1–44
 Kristenr. = ⁺Den ældre Borgarthings el. Vikens Christenret; NGL I:339–52
 Landafrð. = Landrafræði; Alfrð. ísl., s. 3–21
 Landsl. = ⁺Landsloven; NGL IV:145–49
 Leiðarv. = Leiðarvísan; A I:618–26
 LMIR = Late Medieval Icelandic Romances. I–V. Cph. 1962–65

- Mar. = Mariu saga. Chria. 1871, s. 339–69
 Mar. II = Mariu saga; *ibid.*, s. 31–32 (incl.)
 Mar. III = Mariu saga, *ibid.*, s. 32–37 (incl.)
 Margr. = Margrétar saga; HMS I:474–81
 Matth. = +Mattheus saga postola; Chria. 1874, s. 823–25
 Maur. I = Mauritius saga; HMS I:656–58
 Maur. II = Mauritius saga; *ibid.* s. 643–56
 Merk. = Merking ð s steina; Alfrð. ísl. I:40–43
 Mork. = Morkinskinna. Kbh. 1932, s. 1–31
 Nátt. = Náttúrusteinarnar; *ibid.*, s. 77–83
 NGL = Norges gamle Love indtil 1387. I–V. Chria. 1846–95
 Niðrst. = Niðrstigningsaga; Helgensagaer. Kbh. 1927, s. 1–9
 Nik. = Nikolaus saga erkibiskups; HMS II:41–46
 Ólaf I = +Kong Olaf Tryggvesöns saga (...). Chria. 1853, s. 64–71
 Ólaf III = +Olafs saga hins helga (...). Kria. 1922, s. 1–40
 Óláfsdr. = Óláfsdrápa; A I:409–13
 Óláfsrím. = Óláfsrímur; Rímnas. I:1–8
 ONP = Ordbog over det norrøne prosasprog. Registre. Udg. af Den arnamagnæanske kommission. Kbh. 1989.
 Oratio = +Oratio; En Tale mod Biskoperne (...). Chria. 1885
 Orm. = Ormar; Alfrð. ísl. I:39–40
 ÓT = Ólafs saga Tryggvasonar. Kbh. 1932, s. 1–24, 36–47, 54–63
 Petr. = Petrus saga postola; Post., s. 211–16
 Phys. = Physiologus; ÅNOH 4. Kbh. 1889, s. 256–89
 Plac. = +Placidus saga; HMS II:207–09
 Plácdr. = Plácítusdrápa; Opuscula philologica. Kbh. 1887, s. 214–22
 Post. = Postolasögur. Chria. 1874
 Ragndr. = Ragnarsdrápa; A I:1–4
 Reg. = Regimen; Alfrð. ísl. III:76–84
 Rekst. = Rekstefja; A I:543–52
 Rím II = Rím; Alfrð. ísl. II:83–110, 117–30
 Rímnas. = Rímnasafn. I–II. Kbh. 1912–22
 RM = Reykjaholtsmáldagi. Kbh. 1865
 Sams. = Samsóns saga. Kbh. 1953, s. 1–47
 Seip, D.A., 1954. Palæografi. B. Norge og Island. Nordisk Kultur. XXVIII:B, s. 5–6 (= nr. 1–6), 41 (= nr.1–11)
 Selkollv. = Selkolluvisur; A II:408–11
 Sept. = Septem dormientes; Helgensagaer. Kbh. 1927, s. 54–59
 Sig. fót. = Sigurðar saga fótis; LMIR III:233–50
 Sigr. = Sigrgarðs saga frækna; LMIR V:81–107
 Sig. turn. = Sigurðar saga turnara; LMIR V:197–215, 227–32
 Silv. = Silvesters saga; Fragmente, s. 8–14

- Skipan = Skipan Sæmundar Ormssonar; *Diplomatarium Islandicum I*. Kph. 1857–76, s. 536–37
- Skrá = Skrá um skipti etc.; *ibid.*, s. 305–06
- Skrá = +Gammel Gildeskrá fra Trondhjem; *Sproglig-historiske studier etc. Kria*. 1896, s. 217–26
- SnE = Snorra Edda; *Edda Snorra Sturlusonar*. Kbh. 1931, s. 4:26–53
- Stephan. = Stephanus saga; *Acta Philologica Scandinavica XXI*. Cph. 1952, s. 144–48
- Sth. = Stockholmske homiliebog; *Homiliu-Bók*. Lund 1872
- Stj. = Stjórn. *Chria*. 1862, s. 353–74, 386–99
- Strgl. = +Strengleikar. *Chria*. 1850, s. 1–23, 30–51
- Sturl. = Sturlunga saga. II. Kbh. 1911, s. 109–16, 120–36, 185–222 (= hånd d)
- Sqgubrt. = Sqgubrot; *Sqgur Danakonunga*. Kbh. 1920, s. 3–20
- Thom. = +Thomas saga erkibiskups. *Chria*. 1869, s. 1–50
- Trójum. = Trójumanna saga. *EdAM*. Cph. 1963, s. 62–125
- Piðr. = +Piðriks saga af Bern. II. Kbh. 1908–11, s. 1–88:20 (= hånd 3)
- Vald. = Valdimars saga. *EdAM*. *LMIR I*:51–72
- Ver. I = Veraldar saga. Kbh. 1944, s. 15:13–24:4
- Ver. II = Veraldar saga; *ibid.*, s. 29:4–31:5, 87–88
- Widding, O., 1960. Nogle problemer omkring sagaen om Gudmund den gode; *i: Maal og Minne*, s. 13–26
- Vilm. = Vilmundar saga; *EdAM*. *LMIR IV*:139–154:8, 163:14–201
- Vqls. = Vqlsungu saga. Kbh. 1906–08, s. 1–30
- ZdA = *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*
- ÅNOH = *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*
- Æ. Gulat. I = +Ældre Gulatingslov; *NGL II*:495–500
- Æ. Gulat. II = +Ældre Gulatingslov; *NGL IV*:1–13
- Ævikv. = *Ævikviða*; *A I*:309–11
- Øxarfl. = *Øxarflokkr*; *A I*:477–79

Appendix

Håndskriftfortegnelse

Fortegnelse over de håndskrifter, der er lagt til grund for citerede og benyttede tekstudgaver. De med + angivne håndskrifter regnes normalt for at være norske

Håndskrift	Tid	Signatur
AM 1 e β I fol	ca. 1300	Sogubrt.
AM 81 a fol	ca. 1450–75	Bøgl.
AM 122 a fol	ca. 1350–70	Atløgufll. Brandsfl. Sturl.
AM 132 fol	ca. 1330–70	Dropl. Eg.
AM 152 fol	ca. 1500–25	Ævikv.
AM 228 fol	ca. 1300–25	Stj.
AM 234 fol	ca. 1340	Mar.
AM 235 fol	ca. 1400	Margr. Maur. II
AM 237 a fol	ca. 1150	Hom. I
AM 237 b fol ⁺	ca. 1250	Barth.
AM 242 fol	ca. 1350	Grafhl. Øxarfl.
AM 243 bd fol ⁺	ca. 1275	Kgs.
AM 315 e fol ⁺	ca. 1240–50	Gulat. I
AM 315 c fol	ca. 1200–25	Grág. II
AM 315 d fol	ca. 1175	Grág. I
AM 315 f fol ⁺	ca. 1175–1200	Æ. Gulat. II
AM 315 g fol	ca. 1250	Bjarkø
AM 315 k fol ⁺	ca. 1220–50	Frostat. II
AM 323 fol ⁺	ca. 1320–50	Hirdskrá
AM 334 fol	ca. 1270–80	Járns.
AM 58 4to ⁺	ca. 1350	Eidsivat. II
AM 78 4to ⁺	ca. 1300	Kristenr.
AM 114 a 4to ⁺	ca. 1315–40	Oratio Hom. VII
AM 279 a 4to	ca. 1250–75	Skrá
AM 325 II 4to	ca. 1225	Ágr.
AM 343 a 4to	ca. 1450–1475	Sams.
AM 381 I 4to	ca. 1250	Brot
AM 399 4to	ca. 1330–50	Aron
AM 415 4to	ca. 1310	Annl. vet.
AM 420 a 4to	ca. 1362	Annl. Skálh.
AM 468 4to	ca. 1300–25	Darrlj.
AM 519 a 4to	ca. 1280	Alex.
AM 556 a 4to	ca. 1475–1500	Gísl. Sigr.

Håndskrift	Tid	Signatur
AM 557 4to	ca. 1420–50	Hrafn.
AM 570 a 4to	ca. 1450–1500	Hák. I
AM 573 4to	ca. 1350–75	Trójum.
AM 586 4to	ca. 1450–1500	Vilm.
AM 589 c 4to	ca. 1450–1500	Vald.
AM 619 4to +	ca. 1220–25	GNH
AM 623 4to	ca. 1250	Alexis Niðrst.
AM 624 4to	ca. 1500	Hugsvm. Rím II
AM 645 4to	ca. 1225	Clem.
AM 655 I 4to	ca. 1225–50	Hom. VI
AM 655 I 4to	ca. 1200–25	Mar. III
AM 655 III 4t	ca. 1200	Nik.
AM 655 IV 4to	ca. 1200–25	Silv.
AM 655 V 4to	ca. 1200–25	Eras.
AM 655 VI 4to	ca. 1200–25	Basil.
AM 655 VII 4to	ca. 1200	Ver. I
AM 655 VIII 4to	ca. 1200	Ver. II
AM 655 IX 4to +	ca. 1150–1200	Blas.
AM 655 X 4to	ca. 1250–1300	Maur.
AM 655 XII–XIII 4to	ca. 1250–75	Jac. Petr.
AM 655 XIV 4to	ca. 1250–75	Stephan.
AM 655 XIX 4to	ca. 1225–50	Mar. II
AM 673 a 4to	ca. 1200	Phys.
AM 673 b 4to	ca. 1200	Plácdr.
AM 674 a 4to	ca. 1150–1200	Eluc.
AM 696 II 4to	15. årh.	Reg.
AM 748 I 4to	ca. 1300–25	Íslenddr. Edda II
AM 757 a 4to	ca. 1400	Harmsól
AM 1056 IV 4to +	ca. 1300	Bibl.
AM 194 8vo	1387	Landafrö. Merk. Nátt. Orm.
AM 233 8vo +	ca. 1350	Barl. I
AM 429 8vo	ca. 1500	Doroth.
AM 429 12mo	ca. 1500	Dorothdikt.
AM fsc. 65, nr. 1	ca. 1245	Skipan
DG 4–7 +	ca. 1270	Elis Strgl.
DG 8 II +	ca. 1225–50	Ólaf. III
GKS 1005 fol	ca. 1387–95	Annl. Flat. Geisli Óláfsrím.

Håndskrift	Tid	Signatur
GKS 1009 fol	ca. 1275	Mork. Ingadr. Óláfsdr.
GKS 1154 fol ⁺	ca. 1350–60	Gulat. II
GKS 1157 fol	ca. 1250	Grág.
GKS 1812 IV 4to	ca. 1192	Komput.
GKS 2365 4to	ca. 1270	Edda I
GKS 2367 4to	ca. 1300–50	Bjarkm. Eiríksdr. Jómsvíkdr. Ragndr. SnE
GKS 2845 4to		Heiðr. Heiðrgát.
GKS 3268 4to	ca. 1350	Jónsb.
NKS 1642 d 4to ⁺	ca. 1320–50	Cod. Tunsb.
NKS 1824 b 4to	ca. 1400–25	Vqls.
NRA I A ⁺	ca. 1230	Eidsivat.
NRA I B ⁺	ca. 1180	Æ. Gulat. I
NRA I C II ⁺	ca. 1260–70	Frostat. I
NRA I C IV ⁺	ca. 1250–1300	Frostat. III
NRA 5 ⁺	ca. 1300	Borgart.
NRA 50 C ⁺	ca. 1250–1300	Skrá
NRA 51 ⁺	ca. 1240–63	Fagr.
NRA 70 ⁺	ca. 1300–50	Agath.
NRA 81 A, B ⁺	ca. 1200–25	Kloster. I–II
RM I–III, V, VII	I: 1190; II: ca. 1206; III: ca. 1240–41; V: ca. 1260, VII: ca. 1242–47	
Sthm. 4 fol (hd. 3) ⁺	ca. 1275–1300	Þiðr.
Sthm. 5 fol	ca. 1350–65	Selkollv.
Sthm. 6 fol ⁺	ca. 1275	Barl. I
Sthm. 7 fol	ca. 1450–75	Sig. turn.
Sthm. 8 fol	ca. 1500	Hák. II
Sthm. 15 4to	ca. 1200	Sth.
Sthm. 17 4to ⁺	ca. 1280–1300	Thom.
Sthm. 18 4to	ca. 1350–1400	Gunnl. ÓT
Sthm. 28 4to ⁺	ca. 1320–50	Borgart.
Sthm. 1 8vo ⁺	ca. 1325–50	Mar.